

Meer lezen dan er staat

door Anny Bosman

Is zwak begrijpend lezen uitsluitend een kwestie van een onvoldoende ontwikkeld niveau van technisch lezen? Uit recente literatuur blijkt dat dit een iets te eenvoudige voorstelling van zaken is. Ook blijkt de voor de hand liggende veronderstelling dat zwak begrijpende lezers een passieve leeshouding hebben niet zonder meer houdbaar. Het psychologisch onderzoek naar de oorzaken van begrijpend lezen zit in een stroomversnelling. In dit artikel probeert Anny Bosman - mede aan de hand van twee door haar uitgevoerde experimenten - een heel klein tipje op te lichten van de enorme sluier waaronder het leesproces verborgen ligt.

Traditioneel wordt in Nederland onderscheid gemaakt tussen technisch of aanvankelijk lezen en begrijpend lezen. In de eerste fase, het technisch leesstadium, leert het kind dat de taal die het spreekt omgezet kan worden in grafische symbolen. Het kind leert de klank-letter koppeling en gaat spellend lezen. Wanneer de woorden min of meer automatisch herkend worden krijgt het kind tijdens het lezen de mogelijkheid om zijn aandacht te richten op de betekenis van de woorden en de zin. Dit is het begin van de fase van het begrijpend lezen. In het verleden werden problemen van zwak begrijpende lezertjes voornamelijk teruggevoerd op onopgeloste technische problemen. Dit ligt natuurlijk voor de hand. Een kind dat niet goed in staat is om tekst vlot en goed te decoderen kan nauwelijks nog aandacht opbrengen voor de inhoud ervan. Inmiddels is vast komen te staan dat dit een te simpele voorstelling van zaken is. Er blijken namelijk ook kinderen te zijn die ondanks een voldoende technisch leesniveau niet in staat zijn om een goed niveau van begrijpend lezen te ontwikkelen. Hieronder worden dan ook mogelijke oorzaken beschreven van de problemen van zwak begrijpende lezende kinderen die voldoende technische leesvaardigheid hebben.

Sommige kinderen die goed technisch lezen, zijn niet in staat een goed niveau van begrijpend lezen te ontwikkelen. (Foto: Studio André Ruigrok)

Passief lezen

Kinderen die na het verklanken van de woorden de inhoud van een verhaal niet verder verwerken, zouden we passieve lezers kunnen noemen. Uit onderzoek blijkt dat dit een goede formulering is van het probleem dat sommige zwak begrijpende lezertjes blijken te hebben.

Twee Amerikaanse onderzoekers veronderstelden dat zwak begrijpende lezende kinderen tekst oppervlakkig verwerken. Toen zij aan zwak begrijpende lezende kinderen vroegen om bij elke zin die ze lazen (bijvoorbeeld: De kat rent achter de muis) zich iets voor te stellen en de daarin gestelde actie na te bootsen, bleek dat zij een niveau bereikten dat gelijkwaardig was aan dat van hun goed begrijpende klasgenoten. Uit een Engels onderzoek blijkt eveneens dat zwak begrijpende lezende kinderen een minder actieve leeshouding bezitten dan de goed begrijpende lezers. Jonge kinderen (7-8 jaar) blijken in staat te zijn tot instantiëren. Instantiëren is het invullen van een specifieke term voor een algemene; bijvoorbeeld in de zin „het dier rukt met zijn slurf een tak van de boom” is „olifant” een specifieke term voor het algemene begrip „dier”. Maar zwak begrijpende lezers gaan niet altijd spontaan over tot instantiëren, terwijl goed begrijpende lezertjes dit bijna automatisch doen. Wanneer aan de zwak begrijpende lezende kinderen gevraagd wordt of ze weten wat of wie er bedoeld wordt met „het dier” uit de bovenstaande zin, dan blijken ze dat wel te weten. Anders gezegd: zij kunnen wel instantiëren, maar doen dit niet altijd net zo spontaan als de goed begrijpende lezers. Omdat in een tekst niet alles expliciet gesteld kan worden, moet de lezer informatie halen uit de context of uit haar of zijn achtergrondkennis. Meer lezen dan er staat - een actieve leeshouding - is een vereiste.

Goede vergissing

Er blijkt dus aanleiding te zijn om het probleem van zwak begrijpende lezers te zoeken in de mate waarin zij tekst (oppervlakkig of grondig) verwerken. Om deze veronderstelling experimenteel te toetsen heb ik

twee onderzoeken uitgevoerd bij kinderen uit de vierde en zesde groep van het basis-onderwijs.¹ In het eerste experiment werd nagegaan of deze kinderen meer informatie afleiden uit een tekst dan er feitelijk staat. Ik nodigde de lezer uit om zelf het experiment te doen door het nu volgende verhaaltje éénmaal te lezen in uw normale leestempo en vervolgens door te gaan met de tekst.

Dubbele pech

Het is avond en de straatlantaarns zijn aan. Anneke en Peter spelen op straat. De straat is nog nat, want het heeft de hele dag geregend. Aan het eind van de straat ligt een bal in een plas. Peter rent naar de bal en geeft er een flinke trap tegen. Hij kijkt niet goed uit en de bal vliegt door de ruit van buurvrouw Janssen. Mevrouw Janssen schrikt van het plotselinge lawaai. Ze springt op uit haar stoel en rent naar de voorkamer. In de haast stoot ze haar mooiste bloemenvaas om die op de grond valt. Dit is nu wat je noemt dubbel pech hebben.

Nu volgt een aantal woorden waarvan u zonder terug te kijken naar het verhaaltje moet aangeven of ze volgens u in de tekst voorkwamen. De woorden zijn: lepel, water, bal, boek, kapot, raam, school, schop, fiets, pech, straat, bloemenvaas. Als u na afloop hiervan uw antwoorden controleert dan voorspel ik dat u er minstens een paar fout heeft. Het ligt namelijk voor de hand om te denken dat de woorden „water” en „kapot” erin voorkomen, omdat op diverse plaatsen het optreden van water gesuggereerd wordt, evenals het kapot zijn van iets. De woorden „raam” en „schop” komen evenmin letterlijk voor, maar zijn synoniemen voor de letterlijk in de tekst voorkomende woorden „ruit” en „trap”. Vrijwel alle kinderen uit de zesde groep maken dezelfde vergissing (goede vergissing) als volwassenen en wellicht ook als de lezer van dit artikel.² De kinderen bleken het verhaal niet letterlijk te onthouden. De veronderstelling dat zwak begrijpende lezende kinderen teksten oppervlakkiger verwerken kon met dit experiment niet aangetoond worden. Wanneer zwak begrijpende lezertjes teksten oppervlakkig verwerken dan ligt het voor de hand dat zij de vergissingen niet maken: Maar ook zij blijken dat te doen in dit experiment kan een passieve leeshouding hen dus niet verweren worden.

De lezer vraagt zich nu waarschijnlijk af wie er gelijk heeft: de Amerikaanse en Engelse onderzoekers, die uit hun experimenten afleidden dat zwak begrijpende lezers een oppervlakkige wijze van lezen bezitten, of de auteur van dit artikel die daar geen be-

wijs voor kon vinden. Zoals altijd in de wetenschap is het antwoord niet eenvoudig. Een van de problemen bij de manier waarop het hier besproken onderzoek is uitgevoerd is het volgende. Het kan niet uitgesloten worden dat zwak begrijpende lezers (en natuurlijk ook goed begrijpende) de tekst pas goed begrepen, nadat hen werd gevraagd om aan te geven welke woorden al dan niet in de tekst voorkwamen. Iedereen weet uit ervaring dat het stellen van vragen over een tekst deze inzichtelijker maakt. Om na te gaan op welk moment (tijdens of na het lezen) de kinderen de tekst grondig verwerkt hadden heb ik een tweede experiment gedaan dat het leesproces op de voet volgt.

gevallen dat u er bij de laatste vraag iets langer over doet (bijvoorbeeld 2 seconden) om uw antwoord te geven dan bij de eerste. Dit wordt door onderzoekers toegeschreven aan het volgende. In de zin „De sinaasappel rolt van tafel” wordt het kenmerk rondheid van de sinaasappel beklemtoond, zodat u reeds met uw gedachten bij deze eigenschap van een sinaasappel zit, terwijl in de zin „Moeder perst een sinaasappel uit” juist de sappigheid, en niet de ronde vorm, van een sinaasappel naar voren wordt gehaald. Anders gezegd u werd ten aanzien van de vraag „Is een sinaasappel rond?” in het laatste geval op het verkeerde been gezet. Natuurlijk weet iedereen het antwoord op de vraag ongeacht welke zin

kennis is dat de zogenaamde actieve leeshouding veroorzaakte. Een goed voorbeeld hiervan is de zin „De bij stak de jongen”. Hier wordt gesuggereerd dat een bij een engel heeft. Wanneer een kind dit niet weet, kan het die kennis afleiden uit deze zin en het antwoord op de daarop volgende vraag „Heeft een bij een engel” met het correcte ja beantwoorden. Dit is niet mogelijk als de vraag over de engel vooraf gegaan werd door: „De bij vliegt naar de korf”. Het verschil in antwoordtijd wordt dan dus niet zo zeer veroorzaakt door het feit dat het kind in het eerste geval op het juiste been werd gezet, maar doordat het de benodigde kennis kon afleiden, wat in het tweede geval niet mogelijk was. Natuurlijk kan men dit een actieve leeshouding blijven noemen, omdat de zwak begrijpende lezer in ieder geval probeert om achter het antwoord te komen.

Maar de centrale vraag is hier: zouden kinderen in een situatie waarin dit niet van hen wordt geëist een dergelijke actieve leesstrategie toepassen? Uit eerder besproken onderzoek over instantiëren bleek al dat zwak begrijpende lezers dit niet spontaan doen. Inmiddels zijn er meer aanwijzingen dat een deel van de problemen van zwak begrijpende lezers gezocht moet worden in het ontbreken van een goede kennisstructuur. Het blijkt dat de kennis van een groot aantal zwak begrijpende lezertjes op een nogal chaotische wijze in hun hoofd zit. Dit betekent niet noodzakelijkerwijs dat ze minder intelligent zijn.

Kort samengevat betekent dit alles dat de problemen die zwak begrijpende lezers hebben in ieder geval niet alleen gezocht moeten worden in een onvoldoende ontwikkeld technisch leesniveau of een passieve leeshouding, maar ook in het ontbreken van de juiste kennis die nodig is om goed begrijpend te kunnen lezen.

ⓓ

Noten

1. Met dank aan de kinderen uit groep vier en zes van de openbare basisscholen „De Uiver”, „De Kosmos”, „De Driemaster”, „Crabbehoef” en „Krispijn” uit Dordrecht en de heer W. van Steenis van de Pabo in Dordrecht.
2. De moeilijkste taak die mij tijdens dit onderzoek ten deel viel was het uitleggen aan de kinderen dat in dit geval een fout maken juist goed was.

Aanbevolen literatuur:

- A. J. W. M. Thomassen, L. G. M. Noordman en P. A. T. M. Eling: *Het Leesproces*. Lisse: Swets en Zeitlinger, 1984.
P. Reitsma, A. G. Bus en W. H. J. van Bon: *Leren lezen en spellen*. Lisse: Swets en Zeitlinger, 1986.

Actief lezen

Alleen het gebruik van een computer maakt het de onderzoeker mogelijk om te zien wat er tijdens het lezen gebeurt. Opnieuw vraag ik u om (weliswaar zonder computer) met mij het experiment te volgen. Stel u leest op het beeldscherm van een computer deze zin: „De sinaasappel rolt van tafel”. Daarna drukt u op een knopje en de vraag verschijnt „Is een sinaasappel rond?”, die u dan met ja of nee beantwoordt door op een daarvoor bestemd (ja) knopje te drukken. De tijd tussen het moment waarop de vraag op het beeldscherm kwam en het moment waarop u uw antwoord gaf is bijvoorbeeld 1,5 seconden. In een ander geval krijgt u de volgende zin op het beeldscherm: „Moeder perst een sinaasappel uit”, u drukt op een knopje en als u deze zin gelezen heeft verschijnt opnieuw de vraag: „Is een sinaasappel rond?”. Ook nu geeft u antwoord door op het ja-knopje te drukken. Ook nu registreert de computer de tijd die u nodig hebt om het antwoord te geven. Nu blijkt in vele

men daarvoor gelezen heeft, maar men moet in het laatste geval de gedachten omschakelen. Het feit dat een lezer sneller antwoord geeft op de vraag „Is een sinaasappel rond?” als deze vooraf werd gegaan door „De sinaasappel ligt op tafel”, dan wanneer de zin „Moeder perst een sinaasappel uit” daarvoor op het beeldscherm stond, getuigt mijns inziens van een actieve leeshouding. Als de veronderstelling juist is dat zwak begrijpende lezende kinderen een passieve leeshouding hebben, dan zou dat in dit geval betekenen dat zij ongeacht welke zin er aan de vraag „Is een sinaasappel rond?” vooraf ging even snel of even langzaam moeten antwoorden. Dit blijkt echter niet het geval te zijn, de zwak begrijpende lezers lijken namelijk ook actieve leeshouding te bezitten.

Lezen en kennis

Maar er zit een addertje onder het gras. Na grondige analyse van de resultaten is gebleken dat het waarschijnlijk een gebrek aan

Het gebruik van de computer maakt het mogelijk te zien wat er tijdens het lezen gebeurt. (Foto: Studio André Ruigrok)